

140 ГОДИНИ СТАТИСТИКА НА ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ НА БЪЛГАРИЯ

*Соня Златанова**

С настоящия информационен материал ще запозная читателите на списание „Статистика“ с възникването и ранното развитие на една от ключовите статистики в България.

През 2020 г. се навършват 140 години от създаването на статистическата институция в нашата страна, както и от създаването на статистиката на външната търговия.

Външната търговия е изцяло свързана с митническите операции както по отношение на вноса, така и по отношение на износа - в основите на външнотърговската статистика са документите на митническите учреждения. Това са митническите декларации и пътническите квитанции, които се подават от страна на търговците вносители и износители до митническите учреждения, за да се освободят от мита и се допуснат до износ, внос, транзит или антрепозит техните стоки. Именно от декларациите митниците са черпили необходимите данни за статистиката на външната търговия. Статистиката на външната търговия с чуждите държави се обработва в Отделението за Митниците при Министерството на финансите до 24 февруари 1881 г., след което всички формуляри и документи в тази област се предават на тогавашното Статистическо отделение при Министерството на народното просвещение.

* Младши експерт в отдел „Публикации, библиотека и дигитални продукти“, Национален статистически институт; e-mail: szlatanova@nsi.bg.

Събирането на данните за външнотърговските операции се е извършвало в митниците при самото внасяне и изнасяне на стоките. За тази цел са употребявани три основни формуляра:

- „Ведомост за вносните и износните стоки на които митото е платено в митница от..... до.....“, която е трябвало да се попълва за всеки месец поотделно. Този формуляр се състои от три рубрики:
 - Наименование на стоките - тук са отпечатвани 34 вида стоки, , но не всяка митница е спазвала тази класификация, а са добавяли по свое усмотрение и други стоки и артикули, като по този начин данните стават несъпоставими;
 - Количество на стоките - няма унифицирана мерна единица - стоките са записвани в оки, кантари, брой, санджаци, метри, ярда, аршини, дузини и други;
 - Сума на митото.
- „Статистическа ведомост за вносните стоки на които митото е платено в митница от..... до.....“. В тази ведомост има 10 главни рубрики:
 - Наименование на стоките - напечатани са означения и всички стоки са разпределени в 68 вида. На ред 69 са записани „разни дреболии“;
 - Австро-Унгария - само тази рубрика има две подрубрики - количество и мито;
 - Англия;
 - Германия;
 - Франция;
 - Италия;
 - Сърбия;
 - Румъния и др.;
 - Общо количество на стоките - рубриката има седем подрубрики - оки, килограми или литри, бутилки, парчета, дузини, метри и ярда;
 - Общо мито.

За всички държави с изключение на Австро-Унгария има само една рубрика, в която са записвали само количеството. Този формуляр е трябвало да влезе в експлоатация от 1 март 1880 г., но някои митници продължили да работят със списъка, който разпределя стоките в 34 групи.

- „Статистическа ведомост за вносните стоки.....“ - в този формуляр стоките вече са групирани в 13 главни рубрики, като стоките отново са разпределени на 68 вида. Рубриката за всяка държава е разделена на две подрубрики - количество и мито.

През 1881 г. Държавната печатница издава публикацията „Статистическа ведомост за изнесените местни произведения из Българското Княжество от 1 януари 1879 г. до 1 март 1880 година“. Това издание е интересно не само от гледна точка на статистиката, но е и библиографска рядкост. Според данните, публикувани в него, външната търговия на държавата се е осъществявала през двадесет и пет сухоземни, морски и речни митници. Те са класирани, както следва:

1. Варненска митница	14. Чупренска митница
2. Русенска митница	15. Царибродска митница
3. Свищовска митница	16. Милославска митница
4. Ломска митница	17. Кочариновска митница

5. Видинска митница	18. Кюстендилска митница
6. Раховска митница	19. Самоковска митница
7. Никополска митница	20. Златишка митница
8. Тутраканска митница	21. Вакарелска митница
9. Силистренска митница	22. Габровска митница
10. Чуфут Кюйска митница	23. Троянска митница
11. Балчикска митница	24. Буйновска митница
12. Бреговска митница	25. Чатакска митница
13. Кулска митница	

Видът на стоките, които са търгувани през митниците, са 35 на брой и в реда, както следва:

- Вино
- Спиртни питиета
- Скот от всякакъв род (животни от всякакъв вид)
- Вълна прана и непрана
- Кожии обработени
- Кожии необработени
- Кожии всякакъв вид
- Восък
- Вар
- Риба всякакъв вид
- Хайвер
- Ориз
- Пипер
- Плодове и градински овощия
- Воденични камъни
- Строителен дървен материал
- Сурово желязо
- Памучни платове
- Вълнени платове
- Килими
- Копринена прежда
- Гайтани всякакъв вид
- Дървени изделия
- Готови дрехи за обличане
- Ръж
- Кукуруз (царевица)
- Ячмик (ечемик)
- Лой (мазнина от определени животни)
- Мехури говежди
- Дървени въглища
- Рогозки
- Смрадлика (билка)
- Ножове
- Жито
- Разни.

Митото е отразявано в левове и стотинки. За Източна Румелия няма отделна рубрика, а след направена проверка се оказва, че стоките, внесени на тази територия, са записвани с произход Турция. Варненската митница например е заличавала името на Сърбия във формулярите и са вписвали Източна Румелия. Това не е правено от всички митници, нито е продължило дълго.

За транзитната търговия не са открити никакви формуляри и на този ранен етап от развитието на външната търговия все още не се споменава. От гледна точка на обща методология и унифициране на документи, мерки и количества пред българската статистика предстои още дълъг път. Като главна спънка в уеднаквяването на мерките и количествата се посочват митническите тарифи на различните държави. Министерството на финансите се опитва да замени всички други единици за количество с оки или килограми, но без успех. Общият характер на вече изброените формуляри е, че не се показва местоназначението на изнесените стоки, както и че стоките са означени по различен начин и тяхното количество е отразявано различно.

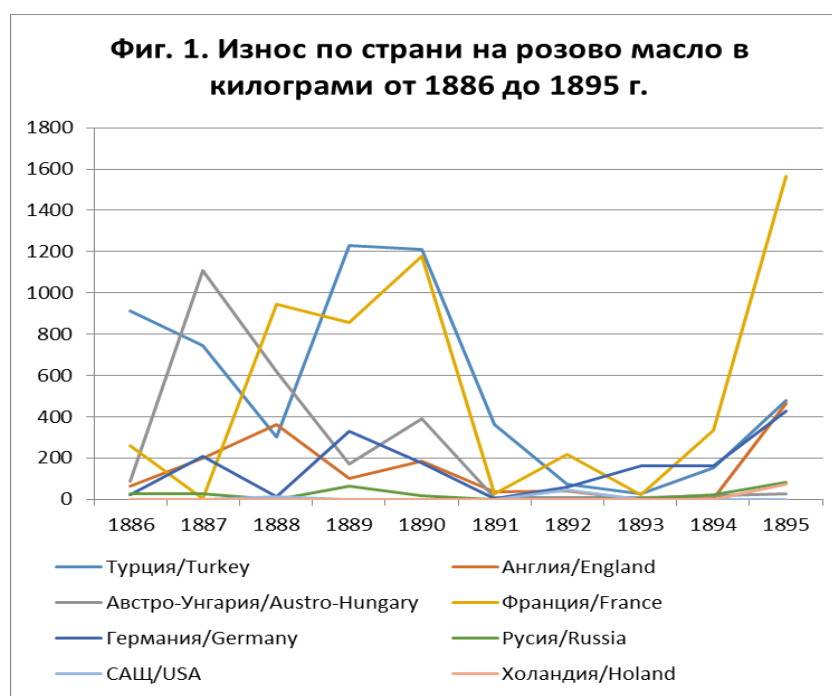
В доклад от 7 декември 1881 г. г-да Негово Величество Княз Александър I, министърът на народното просвещение (към това ведомство е Статистическото бюро) и министърът на финансите посочват, че българската статистика на външната търговия „едва може да отговори на своето назначение“, като това изявление е въз основа на факта, че за множество от стоките е използвана различна мерна единица, че формулярите, по които се събират данните, са непълни и неточни и че няма обширен списък на стоките. За да се коригират тези „недостатъци“ и за получаване на възможност българската статистика на търговията да се унифицира със статистиките на другите развити държави и да се приведе във вид за сравнения, в доклада се предлага да се утвърди правилник, изработен от Статистическото бюро въз основа на Митарствения устав (утвърден на 12 декември 1880 г., а на 8 януари 1885 г. е заменен със Закона за митниците). Правилникът е бил утвърден в деня на доклада, а е влязъл в сила от 1 януари 1882 година. За да се избегне отбелязването на разновидни стоки в една група, а други стоки да не се отбелязват никъде, на Статистическото бюро се възлага да изготви Статистически списък на стоките. Всеки вид стока независимо дали е внос, износ, или транзит се отбелязва със съответния номер от Статистическия списък, тежината на стоките е в килограми, а стойността - в левове, регистрира се произходът на стоките и местоназначението на стоките по имената на държавите, от които стоката пристига или за които стоката заминава. Българските статистици изработват статистическия списък на стоките по модела на Германското имперско статистическо учреждение. Стоките са разпределени в 43 групи, като в българския списък са подредени по азбучен ред.

При изработването на статистическите формуляри за отчитане на външнотърговската дейност на българската държава отново са допуснати неточности и непълноти по отношение на регистрирането на първичната информация за вноса, износа, транзита и антрепозита на стоките. Статистическото бюро разполага с ограничен човешки ресурс, който да обработва статистическата информация, което довежда до две, три и повече години забавяне на публикуването на резултатите от стокообмена на България с чуждите държави. Първите години на статистиката на външната търговия са организационни и са изпълнени с преодоляването на немалко неясноти и пречки, които обаче на спират развитието на тази важна за държавата статистика.

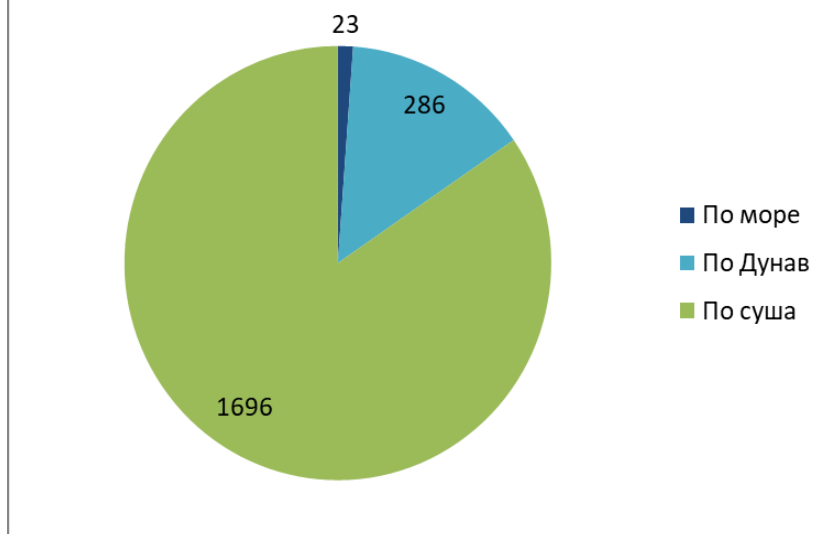
През 1906 г. Дирекцията на статистиката на Княжество България публикува юбилейно издание „Десетгодишна статистика на външната търговия на България 1886 - 1895“. От аналитичния преглед на публикацията става ясно, че за десетгодишния период външнотърговската статистика е претърпяла не само големи промени, но е

уредена с нормативна база и е отбелязала положително развитие. В периода 1882 - 1890 г. стоките са били класирани в 556 групи, а от 1891 г. групите стоки са класифицирани в 787 групи, като е спазено сходството и еднородността на стоките, които са разпределени в 27 категории.

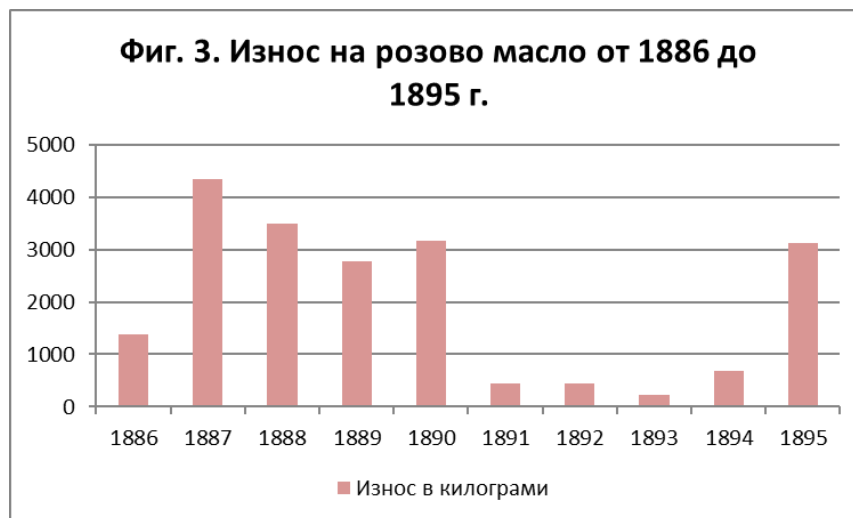
Една от най-интересните стоки, която би могла да бъде наречена стратегическа суровина за България по отношение на износа, като част от стокообмена на държавата, е розовото масло. В следващите три фигури представям на Вашето внимание износа на розово масло в килограми по страни за периода 1886 - 1895 г., износ на розово масло по вида на транспорта в килограми средно за десетилетието от 1886 до 1895 г., както и износа на розово масло като цяло за същия десетгодишен период.

Фиг. 2. Износ на розово масло по вид транспорт в килограми средно за десетилетието от 1886 до 1895 г.

Фиг. 3. Износ на розово масло от 1886 до 1895 г.

Дигиталната библиотека на Националния статистически институт предоставя безплатен онлайн достъп до пълната колекция „Статистика на външната търговия на България“ за периода 1880 - 2009 година.

Колекцията съдържа над 52 000 страници и дава възможност да се проследи развитието на външната търговия на България, както и промените и усъвършенстването на методите и технологиите на събиране, обработване и представяне на статистическата информация през 140-годишната история на българската държавна статистика.

Външнотърговската статистика е ценен източник на информация за обемите и мащабите на търговските операции в различните исторически периоди. Потребителите могат да проследят динамиката във вноса, износа, транзита и антрепозита за съответния период, да правят сравнения в класификациите и стойностите на стоките, както и да установят местопроизхода и местоназначението им.

Колекцията е достъпна в реално време на интернет [портала на библиотеката](#) на НСИ.

ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ:

Външна търговия на Княжеството през 1880 и 1881 години. Издава Статистическото бюро. София, Държавна печатница, 1883, 87 с.

Статистика за търговията на Българското Княжество с чуждите държави за 1882 година. София, Държавна печатница, 1886, 792 с.

„Статистическа вест за изнесените местни произведения из Българското Княжество от 1 януарий 1879 г. до 1 март 1880 година“. София, Държавна печатница, 76 с.